

Janko Prunk – osemdesetletnik

Vsi vemo, da je čas za vse enak, da vsakomur odkaže leta, pa najsi ga živi na tak ali drugačen način. In tako je tudi z nami, zgodovinarji, ki imamo sicer privilegij, da se po lastni izbiri gibamo po njem, po njegovi razsežnosti in spoznavamo njene podobe. In zgodilo se je, da se je osemdeset let zbralo tudi Janku Prunku, za katerega je veljala oznaka »večni mladenič«.

O prvih šestih desetletjih zaslužnega profesorja Univerze v Ljubljani, znanstvenega svetnika dr. Janka Prunka smo že pisali ob njegovem takratnem jubileju.¹ Naj zato le z glavnimi poudarki spomnimo na njegovo dotedanjo pot, ki se je začela 30. decembra 1942 v Loki

pri Zidanem Mostu in je nato rasla v širši slovenski in mednarodni svet.

Janko, kot mu na kratko pravimo kolegi in prijatelji, je po osnovno- in srednješolskem šolanju, ki ga je zaključil na gimnaziji v Celju, leta 1961 vpisal študij zgodovine in sociologije na ljubljanski Filozofski fakulteti. Leta 1966 se je zaposlil na Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja (Inštitut za novejšo zgodovino) in kmalu postal eden od tistih raziskovalcev, ki so odločilno prispevali k razvoju vsebinsko širokega in modernega obravnavanja slovenske novejšje zgodovine. V začetku sedemdesetih let je obravnaval vpliv ljubljanskega knezoškofa dr. Antona Bonaventure Jegliča na razvoj katoliškega gibanja od konca 19. in do začetka tridesetih let 20. stoletja ter vprašanje sodelovanja marksističnega proletariata s proletariatom, organiziranim na verski podlagi. Leta 1972 je na FF magistriral s temo *Slovenski krščanski socialisti med šestojanuarsko diktaturo 1929–1934*, dve leti kasneje pa doktoriral s celostno raziskavo o idejno-političnem razvoju krščankosocialističnega gibanja na Slovenskem med svetovnimi vojnami. Disertacija je v knjižni obliki izšla pod naslovom *Pot krščanskih socialistov v Osvobodilno fronto slovenskega naroda* (1977). Za študijo je leta 1980 prejel nagrado sklada Borisa Kidriča. V letih 1975–1979 je deloval kot profesor na Pedagoški akademiji v Ljubljani ter z Brankom Božičem in Tomažem Webrom sodeloval pri pripravi zgodovinskih učbenikov; leta 1976 je začel predavati še na Fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo (Fakulteta za družbene vede). Nato se je vrnil na inštitut in se usmeril v obravnavo jugoslovanske državne združitve leta 1918, političnih konceptov slovenske meščanske politike med vojnami, Krekovega vpliva na slovensko družbeno in politično misel v tem času, dela Borisa Kidriča, krščanskih socialistov do leta 1943 in slovensko-hrvaških odnosov v dvajsetih letih. Sredi osemdesetih let je objavil študijo o slovenski narodno programski misli in politiki od programa Združene Slovenije do konca druge svetovne vojne (*Slovenski narodni programi: narodni programi v slovenski politični misli od 1848 do 1945*, 1986). V študiji, ki je izšla tudi v srbskem jeziku, je objavil še izbrane politične programe iz tega obdobja. Za študijo

¹ Jurij Perovšek, »Prof. dr. Janko Prunk – šestdesetletnik,« *Zgodovinski časopis* 57 (2003): 221–26.

je leta 1987 prejel nagrado *vstaje slovenskega naroda*. V tem letu je za knjižno objavo pripravil zbornik člankov in razprav, ki jih je do leta 1945 napisal predvojni krščanski socialist, akademik profesor dr. Bogo Grafenauer (*Slovensko narodno vprašanje in slovenski narodni položaj*).

Janko Prunk je pozorno spremljal dinamično družbeno in politično dogajanje v Sloveniji konec osemdesetih let. Plod njegovega zanimanja je bil zbornik intervjujev, ki jih je objavil z vodilnimi ideologi in politiki starih in novih političnih strank ter predsednikom Predsedstva RS in slovenskim članom Predsedstva SFRJ Milanom Kučanom in dr. Janezom Drnovškom (*Nova slovenska samozavest: pogovori s slovenskimi političnimi prvaki*, 1990). V naslednjih letih je objavil še več knjig. Leta 1992 je izšel *Slovenski narodni vzpon: narodna politika (1768–1992)*, v katerem je sintetično obravnaval slovensko pot od ljudstva, vpetega v habsburško državno telo, do mednarodno priznane nacije leta 1992. Leto kasneje je v soavtorstvu z Branimirjem Nešovićem objavil prvi slovenski postsocialistični in postjugoslovanski učbenik za zgodovino 20. stoletja *20. stoletje: zgodovina za 8. razred osnovne šole*, leta 1994 pa je sledila *A brief history of Slovenia: historical background of the Republic of Slovenia*; v letih 1994–2008 je izšla še v italijanskem, nemškem, slovenskem in finskem jeziku. Leta 1994 je presenetil kot soavtor odličnega *Vodnika po slovenskih vinorodnih okoliših*. Leta 1995 je sodeloval pri pripravi sintetičnega pregleda *Ključne značilnosti slovenske politike v letih 1929–1955*, ki ga je za potrebe Državnega zbora RS pripravila skupina zgodovinarjev, leta 1996 pa je skupaj z Martinom Ivaničem pripravil *Osamosvojitve Slovenije: s kratkim orisom slovenske zgodovine*. Omeniti je treba, da je leta 1991 po njegovi zaslugi v slovenskem jeziku izšla tudi znana *Kratka svetovna zgodovina za mlade bralce: od pradavnine do sedanjosti* Ernsta Hansa Josefa Gombricha. V devetdesetih letih oziroma do svoje šestdesetletnice je z referati sodeloval na vseh pomembnih zgodovinskih znanstvenih simpozijih tistega časa. Spomniti je treba še na njegovo sodelovanje pri vseh dotedanjih pomembnih leksikografskih, kronoloških in enciklopedičnih delih o občini in slovenski zgodovini (*Leksikon Sova*, 1973, 2000, 2006; *Kronologija naprednega delavskega gibanja na Slovenskem 1868–1980*, 1981; *Enciklopedija Slovenije*, 1987–2001; *Slovinci skozi čas: kronika slovenske zgodovine*, 1999).

Ob raziskovalnem in pedagoškem delu doma je bil Janko Prunk dejaven tudi v tujini. Leta 1969 se je študijsko izpopolnjeval v Leipzigu, leta 1973 pa na Inštitutu za evropsko zgodovino (Institut für europäische Geschichte) v Mainzu, kjer se je srečal s sodobno evropsko in svetovno raziskovalno mislijo. Tu je pripravil komparativno študijo o krščanskem socializmu v Evropi med svetovnim vojnama, ki jo je kasneje vključil v *Pot krščanskih socialistov* in posebej objavil tudi v nemškem jeziku. Mainški inštitut ima še vedno za svoj drugi znanstveni dom, študijsko izpopolnjevanje v njem pa je nesebično omogočil še trem raziskovalcem Inštituta za novejšo zgodovino – prof. dr. Francu Rozmanu, avtorju pričujočega jubileja in sedanjemu direktorju inštituta dr. Andreju Pančurju. Leta 1978 se je študijsko izpopolnjeval v École de hautes études en sciences sociales in na Inštitutu Mauricea Thoresa v Parizu. V študijskih letih 1984/85 in 1994/94 je bil kot Humboldtov štipendist gostujoči profesor na Univerzi

v Freiburgu, kot gostujoči profesor pa je v letih 1988/89 predaval tudi na Univerzi v Kölnu. Živo zanimanje za aktualna družbena in politična vprašanja ga je vodilo tudi v politiko. V letih 1992/93 je bil kot član Socialdemokratske stranke Slovenije minister za Slovence po svetu in narodnostne manjšine v Sloveniji v prvi Drnovškovi vladi. Bil je prvi zgodovinar, ki se je v Republiki Sloveniji gibal v vrhu slovenske politike. Leta 1999 je postal ambasador znanosti Republike Slovenije. V drugi polovici devetdesetih let je bil dejaven še v krščanskosocialističnem društvu 2000 (od 1998 do 2011 je bil njegov predsednik). V letih 1997–2011 je bil član uredniškega sveta društvene revije *Revija 2000* (od 1988 do 1990 je bil predsednik sveta).

Tukaj moramo spomniti tudi na Jankove zadolžitve v IZDG/INZ. V letih 1980–1982 je bil predsednik sveta inštituta, od 1993 do 1995 je vodil inštitutski raziskovalni projekt *Politični in idejni razvoj na Slovenskem 1892 do 1941*, v letih 1991–2015 pa je bil član uredništva inštitutske znanstvene revije *Prispevki za novejšo zgodovino*. Leta 1995 se je polno posvetil pedagoškemu delu. Z inštituta je odšel na Fakulteto za družbene vede, kjer so ga že leta 1988 izvolili v rednega profesorja. Na FDV je do upokojitve leta 2012 predaval občo zgodovino in zgodovino politične misli.

V dvajsetih letih, ki so minila od prejšnjega zapisa o našem jubilarantu, je Janko Prunk z nezmanjšano ustvarjalno močjo nadaljeval svoje raziskovalno in pedagoško delo. Na pedagoškem področju je bil dejaven kot predavatelj in mentor pri diplomskih, magistrskih in doktorskih delih. V tem času je pod njegovim mentorstvom diplomiralo 36 študentk in študentov (v celotnem pedagoškem obdobju 44), magistriralo je devet magistrandk in magistrandov (v celotnem pedagoškem obdobju enajst), doktorirala pa sta doktorandka in doktorand (v celotnem pedagoškem obdobju trije). Bil je tudi somentor diplomantki in diplomantu, magistrandki (v celotnem pedagoškem obdobju trem) in doktorandki. Dejaven je bil še kot mentor mladi raziskovalki (v celotnem pedagoškem obdobju trem MR). Obenem je v letih 2004–2005 na FDV vodil raziskovalni projekt *Analiza razvoja slovenskega parlamentarizma od prvih začetkov do ustanovitve Državnega zbora Republike Slovenije* (pred tem je že v letih 1996–2000 vodil raziskovalni projekt *Zgodovina socialne in politične misli na Slovenskem*). Kot član avtorske skupine, ki je leta 2007 pripravila *Predlog Resolucije o Nacionalnem programu visokega šolstva 2007–2010*, je sodeloval tudi pri načrtovanju nacionalnega visokošolskega procesa. V priznanje njegovemu pedagoškemu delu mu je Univerza v Ljubljani leta 2014 podelila naziv zaslužnega profesorja.

Prunkovo raziskovalno delo je v omenjenem obdobju obsegalo široko paleto problemskih polj. V izvirnih znanstvenih člankih, samostojnih poglavjih v monografskih publikacijah in drugih zgodovinoepisnih in politoloških znanstvenih ter strokovnih prispevkih, ki so izšli v domačem in tujem znanstvenem tisku, je obravnaval svobodomiselne predstave v slovenskem prostoru v novem veku, vprašanje Slovenije kot ideje in političnega programa evropskega razsvetljenstva, zgodovino in perspektive konstitutivnih idej evropske racionalistične civilizacije, problem moči in nemoči parlamentarizma pri reševanju nacionalnega vprašanja v večnacionalnih državah v 19. in 20. stoletju, duhovne vrednote evropske demokracije in evropski vrednostni

sistem v procesu globalizacije. Razčlenil je vključenost Slovenije v srednjeevropski kulturni krog ter problem kulturnega boja in politične kulture na Slovenskem. Pisal je o prvi svetovni vojni in Slovencih, poudaril Maistrov prispevek k prvi slovenski samoodločbi in se posvetil oktobrski revoluciji, političnemu in kulturnemu življenju Slovencev v prvi Jugoslaviji in vodilnemu slovenskemu politiku v tem obdobju dr. Antonu Korošču. Poglobil se je v probleme demokracije na Slovenskem v letih 1918–1941, v vprašanje demokracije in slovenskih krščanskih socialistov, in evropske vplive na politično gibanje slovenskih katoličanov. Ob tem je obravnaval ločitev duhov med intelektualci v tridesetih letih, položaj Edvarda Kocbeka v panoptikumu slovenskih osebnosti 20. stoletja in pojmovanje revolucije v različnih segmentih OF in NOB. Razčlenil je idejne in praktične vzore slovenske komunistične revolucije v letih 1941–1945, v širšem pogledu pa vprašanje spomina na žrtve totalitarnih in avtoritarnih režimov ter revolucionarnega nasilja v Evropi v 20. stoletju. Opazno pozornost je namenil zgodovinskemu ozadju avstrijske državne pogodbe, vrnitvi evropske socialdemokracije v Slovenijo v osemdesetih letih 20. stoletja, misli in delu dr. Jožeta Pučnika in slovenski državni osamosvojitvi v kontekstu slovenske narodne zgodovine 20. stoletja. Vzporedno je presodil politično življenje, politično zavest in politično kulturo Slovencev v samostojni Sloveniji in vprašanje slovenske nacionalne identitete v združeni Evropi. Obravnaval je še vprašanje slovenskega nacionalnega interesa v zgodovinski retrospektivi in pomen nacionalne samozavesti. Ocenil je politično vlogo dr. Janeza Drnovška in poudaril družbeno potrebo, da politika zgodovino prepusti zgodovinarjem. Njegov raziskovalni razmislek je zajemal tudi vprašanje krščanskosocialne in socialistične problematike konec 20. in v začetku 21. stoletja ter – obenem s primerjavo političnega razvoja v Sloveniji in Hrvaški v letih 1990–2000 – slovensko-hrvaške odnose v 20. stoletju. Opozoril je tudi na vlogo Državnega zbora Republike Slovenije pri urejanju državne meje z Republiko Hrvaško. O teh vprašanjih je poročal še na znanstvenih in strokovnih srečanjih, ki so jih pripravili SAZU, Državni svet Republike Slovenije, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Slovensko politološko društvo, Inštitut za novejšo zgodovino, Znanstvenoraziskovalni inštitut pri Zgodovinskem društvu dr. Franca Kovačiča v Mariboru, Študijski center za narodno spravo, Inštitut dr. Jožeta Pučnika, Zavod Republike Slovenije za šolstvo, Slovenski center PEN, Društvo slovenskih pisateljev, Zveza društev General Maister in Urad koroške deželne vlade. Večkrat je spregovoril v vodilnih slovenskih tiskanih in elektronskih medijih. Kot udeleženec pogovorov pri predsedniku republike dr. Danilu Türku v letih 2009 in 2011 je bil dejaven tudi pri obravnavanju aktualnih nacionalnih in političnih vprašanj. Sodeloval je še z Uradom Vlade Republike Slovenije za informiranje in za njegove potrebe pripravil pregled slovenskega zgodovinskega razvoja, ki so ga vključili v publikacijo *Dejstva o Sloveniji* (poslovenjeni naslov); publikacija je v letih 2007–2011 izšla v španskem, angleškem, francoskem in nemškem jeziku.

Seveda je bil prof. dr. Janko Prunk v obdobju, pri katerem smo se podrobno ustavili, zavezan tudi monografskim predstavitev svojih znanstvenoraziskovalnih spoznanj. Že leta 2003 je za Zentrum für Europäische Integrationsforschung Univerze Friedricha Wilhelma

v Bonnu v knjižni obliki pripravil krajšo študijo *Die rationalistische Zivilisation – zasnovu svojih kasnejših velikih del Racionalistična civilizacija: 1776–2000* (2008) in *Zgodovina Evrope v dobi racionalistične civilizacije 1775–2015* (2015). Leto kasneje je objavil *Zgodovino ideoloških spopadov med vojnama*, v kateri je predstavil podobo sveta med svetovnimi vojnama, duhovnopolitični položaj liberalnih in katoliških političnih sil pred drugo vojno, krščanski socializem v Zahodni in Srednji Evropi med vojnama in racionalistično civilizacijo v tem času. V tem – za slovenski humanistični prostor – nedvomno dobrodošlem delu je na podlagi idejnih, političnih in vojaških preizkušenj, s katerimi se je soočal človek 20. stoletja, opozoril na izvirne vrednote evropskega racionalizma in humanističnega izročila in poudaril potrebo po še bolj pretehtanem razmisleku sveta in različnih civilizacijskih možnosti, ki se spočenjajo v njem.

Po *Zgodovini ideoloških spopadov* je prof. Prunk prešel na novo polje svojega raziskovanja – celostno obravnavo parlamentarnega delovanja Slovencev. Plod te usmeritve je bilo delo *Parlamentarna izkušnja Slovencev* (2005), h kateremu je kot soavtorico pritegnil dr. Cirilo Toplak. V *Parlamentarni izkušnji*, ki ji je predgovor napisal profesor na FDV dr. Drago Zajc, je Janko Prunk obravnaval čas od leta 1848 do 1945, to je od revolucionarno prelomnega leta evropske in slovenske zgodovine do konca druge svetovne vojne, nato pa še slovenski parlamentarizem v Republiki Sloveniji v letih 1990–2000. Prunkova temeljna ugotovitev je, da lahko govorimo o dolgoletni slovenski parlamentarni izkušnji, saj so Slovenci sodelovali v frankfurtskem parlamentu leta 1848 in dunajskem od istega leta do 1918. Med vojnama je večina slovenskega naroda svoje poslance pošiljala v jugoslovanski parlament, medtem ko so primorski Slovenci v letih 1921–1928 svoje poslance pošiljali v rimski parlament. Koroškimi Slovincem med vojnama ni uspelo izvoliti poslancev v dunajski parlament, imeli pa so svoje zastopnike v koroškem deželni zboru v Celovcu. Za obdobje druge vojne Prunk ugotavlja, da je ta onemogočila razvoj in obstoj parlamentarizma. Meni, da Slovenski narodnoosvobodilni svet lahko samo pogojno imenujemo nekakšen slovenski parlament, saj je predstavljal le partizanski del naroda in ni bil izvoljen demokratično, enako oziroma še bolj pa to velja za zbor protipartizanskih in protirevolucionarnih zastopnikov maja 1945 v Ljubljani. V povojnem obdobju so Slovenci poslance pošiljali v beograjsko in ljubljansko skupščino. Socialističnega parlamentarizma, ki ga je predstavila Cirila Toplak, zaradi monizma komunistične stranke ne moremo vrednotiti v smislu pravega parlamentarizma, čeprav je imel nekaj njegovih prvin in so skupščine formalno odločale o zakonodaji. V poglavju o parlamentarizmu v prvem desetletju Republike Slovenije je Prunk v lepo zaokroženem in večplastnem sintetičnem orisu predstavil tedanji politični razvoj v Sloveniji in vlogo parlamenta v njem. *Parlamentarna izkušnja* je doživela tudi drugo izdajo (*Parlamentarna izkušnja Slovencev 1848–2004*, 2006), v kateri je kot soavtorica sodelovala še Marjetka Hočevar. K besedilu Prunka in Cirile Toplak je dodala obravnavo slovenskega parlamenta v legislaturnem obdobju 2000–2004. Obravnavo je s politološkega vidika izpeljala skozi dobro oblikovan pregled slovenskega političnega življenja in dela državnega zbora po vseh bistvenih vprašanjih v imenovanem času.

Poleg zgodovine parlamentarizma se je Janko Prunk osredotočil tudi na drugi ključni dejavnik političnega življenja – politične stranke. Z dr. Marjetko (Hočevar) Rangus je obdelal stoletje slovenskega političnostrankarskega razvoja v letih 1890–1990 (*Sto let življenja slovenskih političnih strank 1890–1990*, 2014), to je od začetka večstrankarskega političnega življenja na Slovenskem do njegovega ponovnega pojava po izteku socialističnega političnega monizma leta 1990. V *Stotih letih* se je Janko Prunk posvetil času od začetka strankarskega življenja do leta 1945, ko je prišlo do popolne ukinitve strankarskega pluralizma. Marjetka Rangus je obdelala obdobje socialističnega strankarskega monizma do leta 1990. Prunk je bil v svoji obravnavi pozoren na vprašanja socialne podlage strank, njihovih ideoloških temeljev, njihove vpetosti v konkretna politična razmerja in odgovore na konkretne politične probleme. Obravnaval je tudi organizacijsko strukturo strank, odnos baze do strankarskih vodstev in nasprotno, notranjo demokracijo oziroma nedemokracijo v strankah, njihovo delovanje v parlamentu, pomen strankinih parlamentarcev in njihov odnos do vodstev strank ter medstrankarska razmerja, ki so eden od bistvenih problemov življenja političnih strank. Razčlenil je ključna stališča strank do aktualnih temeljnih političnih življenjskih problemov, osredotočil pa se je še na vprašanje odnosa do demokracije, osebne politične in idejne svobode in socialnih problemov. Tako je na kompleksen način zgodovinsko in politološko razčlenil protostrankarsko obdobje na Slovenskem (1861–1892), prvo strankarsko obdobje (1892–1907), dobo premoči katoliške SLS (1907–1918), razmah strankarskega življenja (1918–1929), delovanje političnih subjektov od uvedbe kraljeve diktature leta 1929 do leta 1941 ter obdobje okupacije in uničenja slovenskih političnih strank, ki je v političnovojaški dinamiki vojnega časa od leta 1941 do 1945 vodilo v komunistični revolucionarni prevzem oblasti. Marjetka Rangus je v nadaljevanju obdelala povojni politični in partijski razvoj – vztrajanje pri monolitni oblasti enotne ideologije in ene partije, znotraj katere je veljalo načelo demokratičnega centralizma, končala pa s procesom demokratizacije političnega življenja in vzpostavljanja pluralizacije družbenega, političnega in gospodarskega življenja konec osemdesetih let 20. stoletja.

Med poglobitvama v slovensko parlamentarno izkušnjo in strankarsko zgodovino je Janko Prunk pripravil prvo od svojih že omenjenih monumentalnih del – *Racionalistično civilizacijo 1776–2000*. Ti, v slovenskem zgodovinopisju edinstveni deli, razkrivata avtorjevo duhovno in kulturno razsežnost, vpeto v izjemno široko zgodovinsko, politološko, sociološko, filozofsko, kulturno, umetnostno, antropološko in etičnomoralno vedenjsko obzorje. Po našem prepričanju pomenita enega od ključnih kvalitativnih označevalcev slovenske zgodovinopisne misli. Na svoji knjižni polici bi ju moral imeti vsak, ki ga zanima domišljen in celovito podprt pogled na zadnjih 250 let evropske zgodovine. Janku Prunku se je zamisel knjige o zgodovini racionalistične civilizacije porodila leta 2001 v Cambridgeu, ko se je nekega popoldneva sprehajal po študijskem delu. Če označimo njegovo razumevanje racionalizma, to izhaja iz Kantove kritike dotedanjega racionalizma ob koncu 18. stoletja, ko je ob njega postavil transcendentno etiko, ki lahko uravnava človekovo ravnanje, in pustil transcendentno sfero veri.

Janko Prunk se je na pisanje *Racionalistične civilizacije* temeljito pripravil. O temi, ki ga je nagovorila, je preštudiral obsežen nabor literature in se posvetoval z vrsto kompetentnih domačih in tujih predstavnikov različnih znanstvenih disciplin, k temu pa pridal še svoje poznavanje duhovnih položajev in zgodovinskopolitičnega razvoja v Evropi. V recenzentski besedi h knjigi je profesor ddr. Igor Grdina zadeto zapisal: »Študija Janka Prunka o oblikovanju ter mnogovrstnih podobah našega stvarnega in duhovnega sveta je velikopotezen poskus celovite orientacije v času in prostoru. Ponuja nam avtorsko izvirno pojasnilo zgodovine Evrope od epohe luči (in) razuma dalje.« V predgovoru h knjigi pa je direktor Inštituta za evropsko zgodovino v Mainzu, profesor dr. Heinz Duchhardt, poudaril: »Prunkov pristop se odlikuje po tem, da zmore povezati mnoga področja, od umetnosti in znanosti pa do religije in politike, v kombinacijo z duhovnozgodovinskim, 'življenjskosvetnim' in političnozgodovinskim prijemom ter podati prepričljivo panoramo nastanka evropske civilizacije, katere korenine in listi se razkrivajo v trajnem boju med racionalizmom in iracionalizmom.« – »Knjiga je ambiciozni veliki met, je nekakšen vodnik po genezi moderne evropske družbe, oblikovanje katere ne bi bilo možno brez racionalizma.« Navedeni oceni ne bi mogli bolje podati bistva Prunkovega dela.

Naj predstavimo sestavo *Racionalistične civilizacije*. Začenja se z opredelitvijo njenih temeljev konec 18. stoletja in pogledom na vsakdanje življenje človeške skupnosti v Evropi na predvečer moderne. Pridana sta prikaza razsvetljenske misli in tedanjega razvoja znanosti, družbe, šolstva, kulture, umetnosti in evropskih držav ter meddržavnega sistema. Sledita obravnava razvoja racionalizma v obdobju meščanskih revolucij 1775–1849 in razčlenitev tedanjega gospodarskega in političnega življenja, idejnih predstav o družbi ter revolucije leta 1848. Naslednja vsebinska sklopa zajemata racionalistično civilizacijo v meščanski dobi 1850–1914 in v obdobju svetovnih vojn 1914–1945. V njej avtor razčleni evropski gospodarski, socialni, politični in kulturni razvoj ter razvoj znanosti v drugi polovici 19. in na začetku 20. stoletja, prvo svetovno vojno in njene posledice ter ideološke tokove, politični, gospodarski, socialni in kulturni razvoj in razvoj znanosti med prvo in drugo svetovno vojno v Evropi. Razčleni še drugo vojno. V zadnjem sklopu svojega dela predstavi evropsko racionalistično civilizacijo v drugi polovici 20. stoletja – vzpostavitev miru po vojni, nastop hladne vojne, uveljavljanje komunističnega režima v Vzhodni Evropi do leta 1968 in rekonstrukcijo demokracije v Zahodni Evropi v tem času, nadaljnji razvoj okostenelega enopartijskega sistema v Vzhodni Evropi do njegovega konca konec osemdesetih let in politični razvoj v Zahodni Evropi do leta 1990. Vzporedno obdela še filozofsko misel in znanost ter tehnološki in gospodarski razvoj v drugi polovici 20. stoletja ter spremembe na področju vsakdanjega mišljenja in življenja v tem času. Te so se pokazale v stopnjevanju demokratične politične kulture, prelamljanju s socialno in mentalno hierarhijo prejšnjega časa, porastu potrošništva, ženski emancipaciji in prodoru racionalističnega mišljenja, največkrat povezanega z materializmom, versko indiferentnostjo, agnosticizmom in vero v tehnološki napredek. Sklop zaključí premislek zadnjega desetletja 20. stoletja, v katerem se avtor ustavi ob razpadu nek-

danjih socialističnih federativnih skupnosti in ustanavljanju samostojnih narodnih držav, vojni v nekdanji Jugoslaviji, nacionalnih gibanjih v državah Zahodne Evrope in preraščanju Evropske skupnosti v Evropsko unijo. Opozori na gospodarski in socialni razvoj v tranzicijski Vzhodni Evropi ter v Evropski uniji, demografska vprašanja v Zahodni Evropi ter položaj evropske znanosti in umetnosti. Avtor na koncu svojega dela ugotavlja, da je racionalistični civilizaciji v svojem dvestopetdesetletnem razvoju uspelo spoznati in obvladati fizično naravo okoli sebe, velik prodor je uspel tudi na področju emancipacije posameznika in družbe v političnih in socialnih odnosih. Še vedno pa ni uresničen razsvetljenski ideal – še vedno obstajajo velike pomanjkljivosti v strukturi in delovanju politične demokracije in velika neskladja v socialnogospodarskih odnosih. In tudi človeška oseba, predmet antropologije, filozofije in zgodovine, ki jo je racionalizem osvobodil mnogih materialnih spon, ostaja še vedno na poti iskanja zadnjega smisla.

Ustvarjalna napetost in racionalistično hotenje po doumevanju sveta in zgodovine sta v naslednjih letih Janka Prunka privedla do nadgradnje *Racionalistične civilizacije*, do še ene poglobljene obravnave v delu *Zgodovina Evrope v dobi racionalistične civilizacije 1775–2015*. *Zgodovina* je skozi isti vsebinski pogled pretehtano predelana in dopolnjena *Racionalistična civilizacija*. Avtor je besedilo na več mestih preuredil, tretjino poglavij napisal na novo, pomembne dogodke in dejanja, ki jih je poprej predstavljal s sklicevanjem na druge avtoritete, pa tokrat osvetlil z izvirnimi avtorskimi ocenami. Posebej je ocenil še 19. stoletje kot dinamičen čas, ki je v temeljih spreminjal življenje evropskega človeka, posledice oktobrske revolucije na zahodnem vojskovališču prve svetovne vojne in v mednarodnih odnosih leta 1918 ter Evropo po letu 2000 v iskanju nove racionalnosti in etike. Tu opozori na pomembno misel nekdanjega zahodnonemškega kanclerja Helmuta Schmidta, ki je poudaril, da mora iskanje nove morale sloneti na dveh temeljih – teološkem: vera, upanje, ljubezen, in razsvetljenskem: pamet, pravičnost, pogum in mera.

Janko Prunk je svoje, kot je utemeljeno zapisala Marjetka Rangus, življenjsko delo, vrhunec dolgoletnega raziskovanja in rezoniranja razvoja evropske družbe zadnjih 250 let, ki ga po metodi dela, širini obravnavane tematike in sintezi lahko postavimo ob bok velikim imenom evropskega in svetovnega zgodovinarja,² posvetil zanj nenadomestljivemu Inštitutu za evropsko zgodovino. Njegov dolgoletni direktor profesor Duchhardt je *Zgodovini Evrope* znova prispeval predgovor z enakimi poudarki kot jih je zapisal k *Racionalistični civilizaciji*. V recenzentski besedi h knjigi pa sta Igor Grdina in doc. dr. Aleš Maver Prunkovo delo ocenila kot impresiven poskus premisliti dobo racionalizma oziroma kot izris sugestivne freske Evrope na predvečer moderne. In še poudarek dr. Janeza Markeša: *Zgodovina Evrope* bralcu »detonira njegove misli, aktivira njegov miselni potencial in povzroča enciklopedične ambicije.«³ Njeno vrednost je videla tudi slovenska znanstvena skupnost, kar je pokazala *Zoisova nagrada*,

2 Marjetka Rangus, recenzija *Zgodovina Evrope v dobi racionalistične civilizacije 1775–2015*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2015, 607 str., avt. Janko Prunk, *Prispevki za novejšo zgodovino* 56, št. 1 (2016): 197.

3 Janez Markeš, »O svobodi, razumu in preostankih Evrope,« *Delo*, 19. 1. 2016, 13.

najvišje priznanje Republike Slovenije za znanstvene in raziskovalne dosežke, ki so jo za *Zgodovino Evrope* profesorju dr. Janku Prunku zasluženno podelili leta 2016.

Janko se v zgodovinskem in politološkem delu ni ustavil. V svojem osemdesetem letu je za Cankarjevo založbo (skupina Mladinska knjiga) pripravil obsežno študijo *Zgodovina slovenske politične misli*, v kateri je skozi politični razvoj od leta 1848 do sprejetja Ustave Republike Slovenije leta 1991 predstavil raznovrstne oblike slovenske politične misli v njenem dotedanjem časovnem loku. Študijo začenja z nastankom slovenske politične misli – oblikovanjem programa Združene Slovenije leta 1848 –, jo nadaljuje po njenih razvojnih stopnjah v drugi polovici 19. stoletja in do konca habsburške monarhije, obdela obdobja Kraljevine SHS/Jugoslavije, druge svetovne vojne in povojne Jugoslavije/Slovenije ter sklene z zaključnim pomembnim aktom slovenske politične misli, Ustavo RS, s katerim je bil slovenski narod vzpostavljen kot moderna, samostojna in neodvisna nacija. Poudari, da v Ustavi RS lahko razberemo vse ključne elemente slovenske politične kulture, kot so se oblikovali ob vstopu v moderno politiko. Prunk Ustavo Republike Slovenije uvršča v kategorijo t. i. čvrstih ustav, ki so kot takšne ključni porok nadaljnega demokratičnega razvoja. Seveda le pod pogojem, da se v družbi razvija in ohranja potrebna ustavna (pravna in politična) kultura, ki zagotavlja spoštovanje ustave ter institucij, ki varujejo ustavno ureditev. *Zgodovino slovenske politične misli* je imel podpisani priložnost prebrati v rokopisni obliki in v njej vidi še eno od Jankovih pomembnih del. V njem je na novo povezal in dopolnil svoja poglobljanja v slovensko novejšo zgodovino.

In zdaj smo prišli do točke, ko je treba reči, da beseda o Janku Prunku ne bi bila popolna, če ne bi povedali še naslednjega: tisto, kar je Janko kot svojo globoko željo in namero zaupal prijateljem in vsem, ki smo mu blizu, in kar smo z radovednostjo ter veseljem pričakovali, se je na pragu njegovega jubilejnega leta zgodilo. Lani, 29. decembra, so mu iz založniške hiše s hitro pošto poslali roman *Iskanje pristana*.⁴ Po številnih raziskovalnih poglobitvah, s katerimi je nadgradil spoznavni prostor slovenske humanistične in družboslovne znanosti, je v roke dobil svoje literarno delo, ki ga je dolga leta nosil in pisal v sebi. Lepše popotnice za nadaljnji življenjski čas in žlahtnjenje svoje uspešne znanstvene poti z vseskozi prisotnim kulturno-umetniškim čutenjem si ne bi mogel želeti. Janko je namreč z *Iskanjem pristana* storil tisto, kar le izjemoma priključne poznavalce posameznih zgodovinskih obdobj in njihove idejne podobe. Ob celotnem korpusu opravljenih raziskav se je odločil še za literarno preslikavo svojega razumevanja obdobja in ljudi, ki so ga kot zgodovinarja zaznavno zaznamovali: krščanskih socialistov v idejnem in političnem zgoščevanju časa pred drugo svetovno vojno na Slovenskem in v prvih letih njenega poteka. Pred ta duhovni, čustveni in umetniški izziv ga je postavil navdih za izris osebnega videnja posameznikovih eksistencialnih preizkušenj, ki mu jih nameni prelomno zgodovinsko dogajanje. Ker roman razkriva doslej neznan plat Jankove ustvarjalne osebnosti, si zasluži, da ga pobjiže predstavimo.

4 Janko Prunk, *Iskanje pristana* (Maribor: Založba Pivec, 2021).

Iskanje pristana lahko razumemo kot zgodbo o avtorjevem »življenju pred življenjem«. Ne bomo se namreč zmotili, če ga vidimo kot glavnega junaka *Iskanja*, dr. Toneta Sevnika, profesorja zgodovine na poljanski gimnaziji v Ljubljani in zasebnega docenta na zagrebški univerzi, kjer ob petkih popoldne in sobotah dopoldne predava občo zgodovino od razsvetljenstva do prve svetovne vojne. Tone, mlad mož blizu tridesetih, aprila 1940, v tednu, ko je Nemčija zasedla Dansko, na vožnji s hitrim vlakom proti Ljubljani po predavanjih v Zagrebu spozna študentko zagrebške medicinske fakultete Milo Gorinšek. Mila se kot običajno konec tedna vrača domov v Videm pri Krškem. Tone se z Milo začne videvati in rodi se ljubezen. Medtem se veliko družijo s svojimi somišljeniki in prijatelji iz krščanskosocialističnega kroga pri *Dejanju* in razpravljajo o razhajanjih med njimi, škofom dr. Gregorijem Rožmanom in katoliškimi političnimi vrhovi. Skupaj spremljajo tudi politiko KPS in obsodijo njen grobi odnos do ljudskofrontnih zaveznikov, izražen junija 1940 na partijski konferenci na Vinjah. Avtor v ta del pripovedi vključi vrsto realnih oseb – prof. dr. Ljudomila Hauptmana, Mira Jeršiča, Lojzeta Hartmana, Aleša Stanovnika, Toneta Marinčka, dr. Frana Zwittera, Borisa Kidriča – in jim, ob Tonetovih srečanjih z njimi, vdahne vzporedno ravnanje v času. Tone ob nemških vojaških osvojitvah v Evropi utrdi slovensko domoljubno stališče. Prepričan je, da morajo Slovenci v vsakem primeru trdno držati skupaj, pozabiti na ideološke razlike in varovati svojo narodno identiteto. Ko vojna udari v Slovenijo, se pridruži Osvobodilni fronti. Kasneje ga vznemirijo hegemonistične in revolucionarne težnje komunistov. Poleti 1941 na poklicnem področju doživi velik uspeh – na zagrebški univerzi ga izvolijo v naziv izrednega profesorja. Preseli se v Zagreb, kjer zaživita z Milo. Junija 1942 se poročita v Tonetovi domači vasi pri Zidanem Mostu. A komaj najde življenjski pristan, ostane brez njega. Ko Mila obišče svoje domače v Vidmu pri Krškem, jo gestapovski agent, Brežičan, ki ga je nekoč in tudi ob tej priložnosti zavrnila, lažno ovadi, da sodeluje s partizani. Gestapo Milo aretira, odvedejo jo v Celje, Tone pa ob tej novici takoj odide v Slovenijo. Ko z Milinim očetom prispeta v Celje, na trgu pred kolodvorom zagledata plakat, ki oznanja, koga so prejšnji večer ustrelili »zaradi sodelovanja in pomoči banditskemu gibanju«. Na seznamu je tudi Mila. Pristan je porušen.

Tone se iz življenjskih ruševin umakne v Pleterje, da bi v samostanskem miru našel duševno ravnovesje. Bivanje v Pleterjah mu omogoči rektor mariborskega bogoslovja dr. Josip Hohnjec, ki je v Zagrebu v izgnanstvu, Tone pa ga pogosto obiskuje. Tu zopet srečamo realno osebo, pred tem pa se Tone, takoj po ustanovitvi Protiimperialistične fronte, sreča še z drugimi akterji tedanjega zgodovinskega dogajanja – Stanetom Kováčem, Edijem Kocbekom in Jožetom Zemljakom. Razpravljajo o sodelovanju krščanskih socialistov v vsenarodni politični organizaciji. Tone v samostanu prebije štiri mesece in prebrodi svoje najtežje dni. Uživa polno naklonjenost še ene realne osebe, priorja Josipa Edgarja Lavova. Samostansko duhovno in telesno okrevanje mu kazi zgroženost zaradi ozračja državljanske vojne, ki ga je spočel medtem vzrasli slovenski bratormorni spopad. Na janževo, 27. decembra 1942, se kot krščanski socialist odpravi v partizane.

V partizane se vključi v Seli pri Hinjah, kjer ga sprejme brigadna politična komisarica, komunistka Katja. Ker še ne ve za Tonetovo nesrečo, mu očita pozni prihod v odporniško vojsko. Po Tonetovem pojasnilu očitek umakne. Tone borcem na njihovo željo večkrat predava o zgodovini, na Prešernovi proslavi leta 1943 v Ambrusu pa govori o največjem slovenskem pesniku in njegovem pomenu za narodnoosvobodilni boj. Nato sodeluje v dveh uspešnih spopadih brigade z vaškimi stražarji in Italijani. V drugem, na Veliki gori, zapleni italijansko brzostrelko in se po boju upre komisarki, ki hoče, da zaplenjene brzostrelke pripadejo brigadnemu poveljstvu. Orožje ostane pri borcih. Komisarka kasneje Tonetu prizna, da se je pogumno postavil za pravičnost, svoje mnenje pa naj ji drugič pove na štiri oči.

Po spopadu se štab brigade in zaščitna četa, v kateri je tudi Tone, napotita na južno pobočje Velike gore, kjer se na eni od kmetij utrdita. Tone postane kulturni referent. Njegova predavanja o Cankarju, ekspresionizmu in socialnem realizmu komisarko navdušijo, še bolj pa jo sam Tone, ki ga v zaupnem pogovoru vpraša, ali bi lahko med njima vzklila ljubezen, čeprav sta različnih svetovnih nazorov. Tone ji odvrne, da bi sicer lahko, vendar je še vedno preveč prizadet zaradi ženine smrti. Pove še, da upa, da bo tudi s svojim intimnim svetovnim nazorom lahko dobro in enakopravno gradil socialistično družbo.

Po nekaj tednih štab napadejo vaški stražarji, okrepljeni z italijansko podporno četo. Tone se v boju znova izkaže in reši ranjenega soborca, kljub temu, da mitraljezec Branko ni bil pripravljen spremeniti bojnega položaja in mu pomagati z ognjem. Tone ga ima za strahopetca. Partizani napad odbijejo. Po napadu Tone v pogovoru s komandantom brigade graja Branka, sicer člana partijske celice zaščitne čete, o kateri borci niti niso dobro vedeli, kdo vse ji pripada. Člani celice se kmalu zatem sestanejo in Branko o Tonetu reče, da ga je ta grajal zato, ker sumi, da je komunist, medtem ko Tone ni, saj je izjavil, da ne sprejema komunistične predstave človeka in sveta. To vzbudi oster odziv partijskega sekretarja. A prevlada ocena, da bi kakršna koli kazen za Toneta v četi povzročila nemir, saj ga imajo borci radi zaradi njegovih tovarištva, poguma in razuma. Sekretar komisarko Katjo opozori, da morajo biti skrajno čuječni, da ne bi Tone v brigadi omajal ugleda partije, kajti okoli njega se zbirajo nekomunisti, ki mu zvesto sledijo.

Z Velike gore se vsa brigada premakne v Loški Potok. Katja si še vedno prizadeva za Tonetovo ljubezen, vključiti se mora le v partijo, kar mu bo odprlo vsa vrata, tudi do njenega srca. Tone ostane pri svojem, Katjo pa zaradi zagledanosti v Toneta zaskrbi za njeno predanost partiji in revoluciji. Konec julija brigada v Ložu izvede partizanski miting, na katerem Tone na Katjino željo nastopi z borbenim nacionalnim govorom. Po govoru ga Katja ponovno povabi v partijo, kar Tone odkloni. Na njeno željo, da bi kot politični in zakonski par veliko dosegla, se ne odzove. Naslednje dni se ne vidita, brigadno življenje pa preseka pritožba dveh starejših žensk iz bližnje vasi, da je eden od borcev ukradel prekajeno kračo. Ugotovijo, da je to bil partizan Srna, sin ljubljanske branjevke, prava proletarska eksistenca, ki je v nepremišljeni želji, da bi njegovi tovariši užili nekaj okusnega, kračo odtujil. Na brigadnem sodišču Katj-

in namestnik in partijski sekretar brigade zahteva, da ga ustrelijo. Srna namreč kaže protirevolucionarno zadržanje, ki izvira iz Tonetovega vpliva. Če ga odstranijo, bo Tone izgubil pomembnega pristaša. Partijski sekretar vidi priložnost, da se izkaže z revolucionarno strogostjo. Kot tožilec na brigadnem sodišču, ki mu predseduje Katja, Srni očita protiljudsko in protirevolucionarno delovanje, rop slovenskega ljudstva in rušenje ugleda partizanske vojske. Poudari, da pripada posebni skupini v četi, ki bo opozicija vodilni sili narodnoosvobodilnega boja. Srno zagovarja Tone, ki pobija obtožbe o njegovem protirevolucionarnem delovanju, in meni, da bi obsodba na smrt pomenila obtežiti si vest s krvjo dobrega slovenskega človeka. Toda Srno, ob čemer se Katja vzdrži, obsodijo na smrt. Pred usmrtitvijo mu soborci na njegovo zadnjo željo zapojejo pesem *Pa kako te bom ljubila, k'me srček boli*. Vsi zajočejo nad kruto usodo prisrčnega fanta. Kmalu zatem se s skritega kraja v gozdu zaslišijo strelji.

Katja, ki je kljub partijski revolucionarni zavesti pretresena nad Srnovo usmrtitvijo, sluti, da bo partijski sekretar zahteval tudi Tonetovo likvidacijo, zato sklene imenovati novo sestavo sodišča iz poštenih in preudarnih fantov, ki se ne bodo igrali s smrtjo. Toneta medtem priprejo. Ko ga naslednji dan straža odvede v štab, Tone na svoje veliko presenečenje pri mizi zagleda Janeza Stanovnika, svojega mlajšega kršćanskosocialističnega tovariša. Janez Stanovnik je še en lik, ki ga je avtor iz takratnega zgodovinskega dogajanja prenesel v svojo pripoved. V njej se Stanovnik, visoki predstavnik OF, zavzame za Toneta in mu v dogovoru s Katjo, ki ima v sebi prostor za človečnost, omogoči premestitev iz brigade med bolničarje v partizanski snežniški bolnišnici. Pred odhodom mu soborci zapojejo *Oj, Božime, tele dolince ... kuo vas težko jest zapustim...* Tone nato v Janezovi družbi zapusti brigado.

Tu se roman, v katerega je Janko vpel svoje personalistično prepričanje o družbeni ureditvi, ki osebo kot moralni subjekt absolutno spoštuje, konča. Dodajmo še, da v romanu nastopa tudi več oseb iz njegovega rodbinskega in osebnega življenja, ki jih je prenesel v Tonetovo. Ko Janko na koncu romana Tonetovo življenje prepusti svetu besede, pa že steče čas, v katerem je dobrega pol leta pred Tonetovim odhodom iz brigade zaživel svojega.

S koncem Jankove namišljene življenjske izkušnje smo prišli do zaključka naše besede. Morda se bo komu zdela predolga, a pri znanstveniku, profesorju, kulturnem ustvarjalcu in družbeno ter politično odzivnem možu ni šlo drugače. Janko je ustvaril veliko – kot naš inštitutski raziskovalec, ugleden zgodovinar v domovini in v svetu, univerzitetni učitelj in prepoznavna javna osebnost. Skozi vse življenje ga odlikujejo osebni pogum, ki premaguje tudi zahtevne zdravstvene izzive, lucidna misel, delavnost, inventivnost in intelektualna prodornost. Življenje ima rad in uživa v njegovih kulturnih in svetovljanskih dobrinah. Že dalj časa uživa tudi v najdenem življenjskem pristanu, kar je ob vseh doseženih uspehih in delu gotovo eno najlepših daril za njegov jubilej letošnjega 30. decembra. Prijatelji in kolegi ga z veseljem pozdravljamo in mu z vsemi lepimi željami čestitamo za osem desetletij plodne življenjske poti!